

Yrjö Varpio
Kreivin aikaan

KREIVIN AIKAAN

Yrjö Varpio
Kreivin aikaan

Kirjaniekka
—+—

Kannen kuva: Timo Varpio

Ulkoasu; Heikki Laitinen

Majaoja-säätiö on tukenut teoksen julkaisemista.

2. painos

© Yrjö Varpio ja Kirjaniekka 2025

Kustantaja: Kirjaniekka, Tampere

www.kirjaniekka.com

ISBN 978-952-65733-0-4

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

Sisällys

Matkaanlähtö	7
Baltiansaksalainen aatelismies ja sotilas.....	15
Vanha maineikas suku.....	16
Sotilasuralle	20
Avioliitto	21
Perhe kasvaa	23
Elämää pääkaupungissa	28
Kartanoelämää maaseudulla	32
Kohti kansainvälisiä tehtäviä	38
Miehikkälän lahjoitusmaa – 250 sielun omaisuus.....	43
Keisarinna Katariina II lahjoittaa Miehkikkälän kylän.....	43
Kreivi Mengden tulee Suomeen	45
Miehikkälän lahjoitusmaa	46
Mengden ostaa laivaromua	55
Lampuodit itsenäistyvät	57
Kreivi Mengdenin maatalous	59
Häät Aholan talossa.....	61
Lasitehtailija	67
Kannaksen lasitehtaat	67
Kalliokosken lasitehtaan synty	68
Georg Mengdenistä tulee lasitehtaan omistaja	71
Lasitehdas palaa kesällä 1877.....	73
Lasitehtaan miljöö.....	74
Kalliokosken isännöitsijä ja konttoristi.....	76
Lasitehdas menestyy	79
Kotilahden hovi.....	81
Palatsi korpien keskelle	82
Metsälinnan rakentaminen	84
Kierros kreivin metsälinnassa	91
Kotilahden hovin puutarha	93

Kalliokosken kesäjuhlat	95
Hopeahäät metsien keskellä.....	99
Gorvalin seikkailut	105
Gorvalin puukauppayhtiö	105
Suomalainen yhtiökumppani	107
Gorvalin sahanhanke syntyy	109
Viipurin konepajan erikoislaatuinen höyrylaiva	110
Gorvalin saha aloittaa	112
Talvinen kokous Kotilahden hovissa.....	114
Mengdenin velkojia	117
Kreivin varhainen vanhuus	123
Mengdenin naisten rekiretki Suomeen	124
Komentajana Puolassa ja Ukrainassa	127
Mannerheimista tulee Mengdeneiden sukulainen	128
Vanha kreivi sairastuu.....	134
Vanhan Venäjän loppu	137
Levottomat ajat alkavat	137
Hovimarsalkka ja prikaatinkomentaja.....	139
Kenraali ja eläintenkesyttäjä	142
Maria Fjodorovnan hovineito	142
Sota muuttaa maailman	150
Matka Kaukasukselle.....	151
Venäjälle jääneet Mengdenit	156
Uuden elämän alku Tanskassa	157
Zinaidan muistelmat	159
Hyvästijätö vanhalle Venäjälle.....	161
"Kun olin vielä pikkutyttö"	164
Matkan päätteeksi	168
Viitteet	173
Käytettyjä lähteitä	180

Matkaanlähtö

Vanha kirkkotie kulkee maalaiskylän halki kohti etelää päättyäkseen lähes kolmenkymmenen kilometrin päässä Virolahden kirkolle ja Suomenlahden rantaan. Tien varressa oli vielä sukupolvi sitten jäännökset naulamännystä, johon ruumiskyytejä kirkolle toimittaneet isännät olivat lyöneet kyläsepan takomia nauvoja. Sillä tavoin vainajat eivät päässeet palaamaan henkinä kotikyläänsä ja häiritsemään ihmisten elämää.

Paikkakunnan vanhat ihmiset ovat kertoneet kirkkotien tuntu-massa aikanaan asuneesta vierasmaalaisesta kreivistä, hänen komeasta huvilastaan ja ylellisestä elämästään metsän keskellä. Kaikki nämä kertojat ovat kuolleet aikoja sitten. Jäljelle on jäänyt vain tieto siitä, että kreivi on kerran muistettu ja aikanaan myös nähty ja koettu. Jäljelle ovat jääneet myös kreivin mahtavan metsälinnan kivijalka, vanhan maakellarin seinät, 150-vuotias lehtikuusi, muutamia korven keskellä kasvavia puistolehmuksia, kylvetyn pihanurmikon jäänteitä, joiden keskeltä saattaa aavistaa aikanaan rakennetun lammikon.

Murrosiässä ajoin polkupyörällä noihin maisemiin, Kotilahteen. Mukana oli kori, johon kaivoin Kotijärven rannasta lupiinen juurakoita, etelän eksoottisia kukkia. Istutin lupiinit isoisan tontille, jossa ne alkoivat kasvaa ja kukoistaa. Kuluisi vielä seitsemän vuosikymmentä ennen kuin Suomen luonnosta alettaisiin hävittää Suomen luontoon kuulumattomia vieraslajeja. Parhaassa miehuusiässä kävin hakemassa Kotilahden metsälinnan raunioilta lehmuksen taimen ja istutin sen kesäasunnolleni. Se kasvaa ja menestyy, on kasvanut jo isoksi puuksi.

Kreivi Mengdenin metsälinnan kivijalka on sadassa vuodessa jäänyt sammaleen ja pensaikon alle.

Vuosien mittaan kreivi Mengdenin ympärille on syntynyt erilaisia tarinoita ja legendoja. Pitkäkoskelle Virojoen varteen rakennettiin korkealle kalliolle 1900-luvun alussa tanssipaiikka, joka sai nimekseen Kreivinkallio. Kreivinkallion kesäjuhlissa, joita järjestettiin vielä 1980-luvulla, esitettiin kyläläisten voimin itse seipitettyä kotiseutunäytelmää kreivin ajasta. Kenelläkään ei ollut tietoa, miltä kreivi oli näyttänyt, mitä hän oli ajatellut, miten elänyt, mitä saanut aikaan.

Olisiko vielä mahdollista löytää tietoja tästä yli vuosisadan takaisesta muukalaisesta, joka ihastui paikkakunnan metsäisiin maisemiin, metsästi ja kalasti, ajeli komealla hevosvaljakolla Miehikkälän teitä, kulki kansanihmisten ihmeteltävänä loisteliaine asuneen ja rakennutti Kotijärven rantaan suurellisen huvilan, jonka kokoista asuintaloa ei Miehikkälään ole sen koommin rakennettu? Onko mahdollista vielä tavoittaa vieras ihminen ja mennyt maailma?

Kreivinkallion tanssilava 2024. Valok. Yrjö Varpio.

2000-luku on avannut aivan uudenlaisia mahdollisuuksia kreivi Georg von Mengdenin vaiheiden tutkimiseen. Arkistot, museot ja kirjastot ovat sähköpostin ja internetin ansiosta käden ulottuvilla. Kansalliskirjaston ylläpitämä, verkossa toimiva "Historiallinen sanomalehtikirjasto" avaa käden käänteessä pääsyn kaikkiin 1800-luvun Suomessa ilmestyneisiin sanoma- ja aikakauslehtiin. Ja samalla tavoin ovat oman työpöydän ääressä luettavissa vanhat ruotsalaiset, saksalaiset, virolaiset ja latvialaiset lehdet.

Verkko on laajentanut tutkimusmahdollisuuksia myös toisella tapaa. On mahdollista selvittää nopeasti oman kirjoituspöydän ääressä, millaista historian tutkimusta maailmalla tehdään, mitä jo unohdettuja mutta silti tärkeitä tutkimuksia on kotimaisissa ja eurooppalaisissa kirjastoissa ja millaisia henkilökokoelmia löytyy eurooppalaisista arkistoista. Verkossa leviää myös yksittäisten sukututkimusten tuloksia – usein tosin epäluotettavia –, jotka on mahdollista poimia käyttöön verkon hakutoimintojen avulla.

Kreivi ja kreivitär Mengden Kreivinkalliolla Heikki Vilkin kirjoittamassa ja paikallisten teatteriharrastajien esittämässä näytelmässä 1980-luvulla.

Matkaanlähtö rohkaisi. Ihmiset kiinnostuivat tuntemattomasta kreivistä ja hänen vaiheistaan vanhassa Suomessa. Saksasta löytyi muutamien sähköpostikyselyiden jälkeen Hans-Jürgen von Mengdenin toimittama Mengden-suvun sukukirja *Aus Mengede nach Bad Mergentheim* (2017), joka tarjosi lyhyet perustiedot Georg Mengdenin perheestä. Tanskasta löytyi kreivi Mengdenin nuorimman tyttären Zinaiden tanskankielinen omaelämäkerta *Grevinde Zinaide Mengdens erindringer. Fortalt i samtaler* (1943), jonka ainoa suomalainen kappale on Kansalliskirjastossa Helsingissä.

Georg von Mengdenin liivimaalaisen lapsuudenkodin – nyt jo hävinneen Mojahnin aateliskartanon – kuva löytyi Valmieran kaupunginmuseosta Latviasta. Löytyi myös latvialainen tutkija Jānis Kalnačs, joka tunsu alueen historiaa ja kertoi Mengdenin perheestä sekä suvun Valmierassa olevasta hautakappelista, joka

Kreivin aikaan ammentaa aiheensa professori Yrjö Varpion lapsuuden- ja nuoruudenmaisemista Miehikkälästä, missä baltian-saksalainen kreivi Georg von Mengden omisti 1800-luvun lopulla lahjoitusmaan ja Kalliokosken lasitehtaan.

Mengdenin tarina kytkeytyy myös laajempiin historiallisiin tapahtumiin: hän palveli Venäjän keisarin henkikaartin upseerina Pietarissa – kuten myöhemmin marsalkka Mannerheim.

Teos seuraa Mengdenin suvun vaihteita niin Suomessa kuin Pietarissakin aina vallankumouksen vuosiin saakka, jolloin osa perheestä onnistui pakenemaan länteen.

Yrjö Varpio (s. 1939) on palkittu kirjallisuudentutkija, sukututkija ja paikallishistorian asiantuntija. Hänen teoksensa Vasiljeffit (2017) palkittiin vuoden parhaana suomalaisena sukukirjana. Kalevi Sorsan säätiön palkinnon hän sai työstä Väinö Linnan elämän ja tuotannon tunnetuksi tekijänä (2020). Suomen Tiedeseura myönsi hänelle tunnustuksen "isänmaan historian tutkimisesta" (2024).

